

Den indiske bog - Pustaka og Pothi

Med eksempler fra de orientalske samlinger på Det Kongelige Bibliotek

Afførskningsbibliotekar Bent Lerbæk Pedersen

I den indiske kultur er mundtlig overlevering af hellige ideer og sentenser uhyre værdsat, mens den skrevne tekst er mindre vigtig. Indenfor den gamle Vedakultur blev der udviklet en særlig teknik til at bevare Vedalæren gennem en mundtlig overlevering, der tog udgangspunkt i lærens recitationsmetoder. Selvom Vedalærens sprog, sanskrit, allerede tidligt var blevet udviklet og systematiseret, forblev den mundtlige viderebringelse af Vedalæren den mest betydningsfulde måde at bevare kulturen. Selv helt op i 1900-tallet anså mange indiske lærde den mundtlige overlevering som den bedste måde at bevare Vedalæren. Dette har bl.a. bevirket, at sanskritsproget ikke har udviklet et eget skriftsystem, men skrives med andre indiske alfabeter.

Der har dog været et skriftsprog i de tidlige indiske kulturer, og de første tekster var formentlig dokumenter af politisk, økonomisk og teknisk karakter. Der kendes f.eks. Kharoshthi skriften fra 300-400-tallet og Brahmin-skriften fra 3. årh. fvt. Brahmin-skriften fik en stor betydning for udviklingen af de mange indiske, sydøstasiatiske og en del centralasiatiske skrifter samt den tibetanske skrift. De tidligste skrifter forekom på sten, metal, træ, ben, ler (brændt eller ubrændt) og tekstiler. I buddhistiske tekster fra 5. årh. fvt. nævnes for første gang forskellige typer af skrivemateriale: blade (panna), træ (phalaka (plader)), bambus flis

eller strimler (salaka) og metal. Dog menes det, at palmeblade først blev anvendt som skrivemateriale fra 3. årh. fvt. De blade, som de buddhistiske tekster fra 5. årh. fvt. nævner, må have være blade fra platan- og salatræerne, som helt op til midten af 1900-tallet har været anvendt i indiske landsby-skoler.

Det vides ligeledes fra græske kilder i forbindelse med Alexander den Stores togt ind i det nordlige Indien, at tekster på bark og gennemhamret bomuldsklæde var almindelige i det 4. årh. fvt. Den nævnte bark kom fra birketræet, men også bark fra aloetræet er kendt fra senere tider. Bomuldsklædet var især benyttet til dokumenter, og det menes, at tekster på bomuld ofte var forlæg til indhugning eller indgravering på henholdsvis sten og metal. Disse to materialer blev anset for at være af stabil karakter, således at tekster på disse materialer, ville bevares 'evigt'. Da det indiske klima er meget fjendtlig over for organisk materiale, var det selvfølgelig ikke helt forkert at anse sten og metal for mere bestandigt. Mange af de tidlige indiske håndskrifter på bark, træ, palmeblade, ben og klæde er da også gået til i tidens løb, enten gennem naturlig nedbrydning eller gennem menneskeskabte katastrofer som krig og vandalisering. Desuden blev mange nedslidte bøger erstattet af nye afskrifter, og de gamle tekster blev derefter afskaffet på bedste religiøse måde ved afbrænding og/eller udsætning på hellige floder.

Med udviklingen af buddhismen og jainismen fra 400-tallet ændredes en del af ideen om mundtlig overlevering. En af grundene til dette var, at en del af disse to religioners hellige mænd ikke havde elever til at fortsætte deres virke og udvikling af ritualerne. Derved gik noget væsentlig tabt for efterverdenen, og det var derfor vigtigt at

Typisk palmebladsbog i pothi-formatet. En buddhistisk tekst (Bārasakāyaya) sat op som en ordleg på singhalesisk. Tidlig 1800-tal.

nedskrive deres ideer til gavn for senere disciple. De nedskrevne tekster blev enten rullet sammen eller samlet i bundter, afhængig af materialet. Således opstod den indiske bog, som mest kendes som en samling af palmeblade eller papirblade med to beskyttende dæklader af hårdt materiale. Ofte var palmebladene holdt sammen af en snor, ført igennem et hul, der gik gennem hele bundtet af blade og dækladerne. På sanskrit kaldes palmebladsbogen for *pustaka*, mens den på hindu benævnes *pothi*.

Fra år 1200 begyndte også hinduisterne at nedskrive deres hellige tekster, da de var bange for at deres lære skulle gå tabt i forbindelse med den voldsomme tyrkiske erobring af det nordlige og centrale Indien. Mange af de hinduistiske byer og hellige steder blev ødelagt i kampene og den efterfølgende konsolidering af det tyrkiske styre. Da hinduisterne ikke havde udviklet en egentlig skrivekultur tidligere, var de mange første håndskrifter helt op til 1700-tallet skrevet i en uelegant stil med mang-

lende forståelse af kalligrafiens muligheder. Men med inspiration fra det muslimske Mughal styre kom der gang i udviklingen af en egentlig hinduistisk kalligrafi.

Materialer

Sten, ler, ben, tekstil og metal

Sten og metal blev som tidligere nævnt benyttet til tekster, man gerne ville bevare meget længe, da de blev anset som materialer, der kunne modstå tidens tand. De fleste af inskriptionerne er hugget ind i glattede stenoverflader, mens inskriptioner på metal enten er støbte eller indgraverede. På ler blev teksterne sædvanligvis indridset i det våde eller halvtørrede ler, og på ben blev de indgraveret. Der er ikke mange tekster tilbage på ler og ben, der begge er materialer af en skrøbelig karakter. Benmaterialet er sædvanligvis elfenben, og kun få eksempler på tidlige stykker har overlevet, mens adskillige eksemplarer fra 17-1800-tallet er kendte. Tekster på klæde blev næsten kun anvendt til horoskoper og alma-

Buddhistiske hymner på sanskrit. Håndskrift på bark i palmebladsformat. Både dækpladen og siderne er af bark. Håndskrift fra 1400-tallet.

nakker, og de var som regel rullet sammen. Da klædestykkerne er sat sammen i lange baner, skrives teksten langs den øvre smalle side i linier under hinanden. Hvis det er nødvendigt, kan teksten fortsætte på bagsiden fra afslutningen på forsiden - ligesom i en begyndende cirkelbevægelse. Rulleformatet kendes ligeledes på de tidlige barkbøger. Teksterne på ler, ben og klæde blev skrevet med rørpen og en blækliggende væske.

Tekster på metal kunne tage form som korte offertekster eller som lange bogtekster. Mange offertekster blev skrevet på sølv og guld, men også kobber blev brugt. De korte tekster indgraveredes på små metalplader, mens længere tekster blev ridset på aflange blade og samlet som en palmebladsbog med tilhørende dækplader. Fra det sydlige Indien kendes desuden traktater fra 16-1700-tallet, indgraveret på lange guld- eller sølvbaner, rullet sammen i en spiral.

Bark

Bark synes at have været anvendt som skrivemateriale før palmeblade. Det ældste eksempel kan dateres til 2. årh. fvt. og består af barkstykker limet sammen i en lang bane, der er rullet op. Dette skrivemateriale stammer fra den indre del af barken på det almindelige birketræ (*Betula utilis*), der gror frit i hele Himalayaregionen. I en del senere barkhåndskrifter, der stammer fra Assam, har man anvendt den indre bark fra aloetræet (*Aquilaria agallocha*). Af denne barktype fremstilles mindre stykker end fra birketræet, og det har en tendens til at splitte lidt i enderne. De ældste overleverede barkskrifter af aloebark kan dateres til 1400-tallet, men en kilde fra 600-tallet nævner, at kongen Bhaskaravarman fra Assam bl.a. gav flere bind af tekster skrevet på barkstykker fra aloetræet til kongen Harsha fra Kannauj.

De tidligste barkhåndskrifter fra 1. til 4. årh. blev rullet sammen, da de enkelte barkstykker var limet sammen i lange baner. Teksten på disse håndskrifter blev skrevet langs den smalle side fra oven og nedefter fra venstre til højre. Bredden på det ældste kendte barkhåndskrift er ca. 20,3 cm med en længde på ca. 91,4 cm. Senere i 400-tallet ses barkhåndskrifter i et helt andet format, nemlig det samme tværformat som palmebladsbøgerne. Nu er bredden ca. 11 cm, og længden kan variere mellem 23 og 28 cm. Skriveretningen er nu langs den lange side, stadig fra venstre til højre, i rækker under hinanden. Ca. en fjerdedel fra venstre ende er der anbragt et hul til en snor, og teksten skrives i en pæn afstand til hullet. Der skrives på begge sider af barken. Andre senere barkbøger findes i et mere kompakt rektangulært format på ca. 10 cm bredde og ca. 21 cm i længden. Teksten her skrives langs den lange side og på begge sider. I 900-1000-tallet ses et hul i midten af hvert blad til en snor, men mange senere barkbøger er ikke mere forsynet med et hul og blev i stedet holdt sammen med bånd, der vikledes om hele stablen af barkblade.

Før teksten blev nedfældet på barken, blev den poleret og gnedet med olie, hvorefter teksten påførtes med pen og blæk.

Træ og bambus

Træ har ganske givet været benyttet tidligt som skrivemateriale. Træ har dog for det meste kun været brugt til nedskrivning af dokumenter og til dekorative formål. Træ blev skåret ud i passende planker og teksten blev påført med pen og blæk. Få af teksterne blev udskåret i træplanken og da mest som dekorationspaneler eller som skilte. Tidligt har man måske haft træstokke som skrivemateriale lige som det ses med bambus. Teksten på bambus i flis,

strimler eller stokke løb fra top til bund. Længere tekster blev formodentlig samlet i bundter. Sandsynligvis har disse strimler eller stokke haft et hul øverst, hvorigennem en snor har været trukket, således at man havde styr på tekstens rette rækkefølge.

Træ fik desuden en anden betydningsfuld funktion som beskyttelsesmateriale for håndskrifterne, hvadenten de var af bark, palmeblade eller papir. Træstykker skåret i samme form som håndskriftet anbragtes foroven og forneden af de beskrevne blade og kunne være bemalet med dekorationer og undertiden også med ganske fine illustrationer. I de tilfælde, hvor bladene er gennemhullet, har dækpladerne også et hul, så snoren kan føres ud gennem de beskyttende plader.

Palmeblade

Indien har to typer af palmeblade været anvendt som skrivemateriale - den ældste kendte er Skærmpalmens blade (*Corypha umbraculifera*) og senere Palmyrapalmens blade (*Borassus flabellifer*). Skærm-

Jerngriffel til indridsning af tekst på palmeblade. 1900-tallets tidlige del.

palmen gror naturligt på Sri Lanka og på Malabar kysten og kan kultiveres op langs det indiske kontinent til Bombay i vest og nedre Bengal i øst. Den kan ikke gro i indlandet og er noget besværlig at dyrke. På skærmpalmen kan man kun benytte bladene

i modsætning til palmyrapalmen, hvor også dens frugter og saft kan anvendes. Palmyrepalmen, der er importeret fra Østafrika, er mindre krævende end skærmpalmen og kan gro i det koldere klima i Nord Indien. Dens blade er dog mindre i størrelse end skærmpalmens blade, der i bearbejdet form som skrivemateriale kan komme op på omkring 1 meter i længden. Det ser ud til, at palmyrapalmens blade først blev rigtigt anvendt som skrivemateriale i 1500-tallet.

Skærmpalmens blade var anvendt over hele Indien op til slutningen af 1400-tallet. De forsvandt ud af brug i det nordlige og vestlige Indien fra midten af 1400-tallet, men blev anvendt i Bengal og Orissa til midten af 1600-tallet. I Bihar er det senest dateret palmebladshåndskrift, der er skrevet på skærmpalmeblade, fra 1739, dog var skærmpalmeblade stadigvæk i almindelig brug på Sri Lanka og i Burma op til det tidlige 1900-tal. I det sydlige Indien benyttedes palmyrapalmeblade fra tidligt 1500-tal til det tidlige 1800-tal.

Før palmeblade tages i brug som skrivemateriale, skæres de først i passende stykker, dernæst gennemgår de flere processer såsom kogning, tørring og polering. Dette sikrer, at bladene bliver glatte og fleksible. Almindeligvis kan skærmpalmens blade være to-tre cm bredere end palmyrepalmens

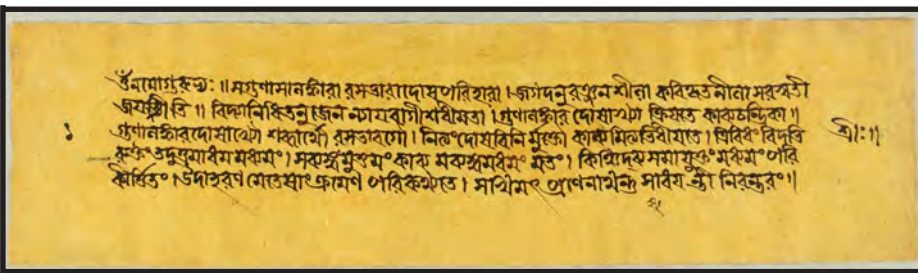
og forskellen i længden er fem til 10 cm.

Der er to metoder til at påføre bogstaver på palmeblade - enten med en pen eller indridsning med en griffel. Stort set alle ældre palmebladshåndskrifter fra Nord, i en linie fra Goa til Calcutta, er blevet beskrevet med blæk (masi) påført af en rørpen (lekhani). I det sydlige Indien indridsede man bogstaverne med en jerngriffel (loha-kantaka).

For at tydeliggøre den indridsede tekst er den oftest blevet gnedet med tusch og efterfølgende rensset med sand, således at teksten stod frem i relativt tydelige sorte streger.

Papir

På den indiske halvø kom papiret som skrivemateriale først rigtigt i brug fra tidligt i 1200-tallet, lige efter den tyrkiske invasion i Nordindien. Papirfremstilling var opfundet af kineserne i den sene del af 1. årh. men kun kendt i den islamiske verden fra 700-tallet. I Himalaya-området var der dog en lokal produktion af et noget groft papir, der sandsynligvis kom i gang i 500-tallet. I Nepal kan man på grundlag af to daterede papirhåndskrifter konstatere, at en papirfremstilling var begyndt senest i sene del af 1000-tallet. Papirets hovedbestanddele var bark i en ret grov bearbej-

Eksempel på aflang rektangulær papirblad i størrelsesforholdet en til tre, ligesom et palmeblad. Bladet kommer fra en religiøs hinduistisk sanskrittekst i Bengali-skriften. Tidlig 1800-tals håndskrift.

ning. Disse lokale produktioner affødte ingen anvendelse af papir på det indiske subkontinent før det den tyrkiske erobring af de hinduistiske kongeriger i Nord omkring år 1200. En indisk produktion af papir kom i gang, og to hovedtyper af papir blev fremstillet alt efter om det var til muslimske tekster eller til hinduistiske/buddhistiske tekster. I modsætning til det kinesiske papir, der havde bark og kviste som hovedingredienser, var hovedbestanddelene i det indiske papir, ligesom i det islamiske papir, bearbejdede klædestykker.

Papir til de ikke islamiske tekster var fremstillet på mange lokaliteter og ofte i den størrelse man ønskede et ark skulle have. Først var størrelsesforholdet mellem bredde og længde en til tre, men fra 1400-tallet var forholdet oftere en til to.

Det islamiske papir blev fremstillet i få centre og i store ark, der kunne foldes i flere lag til at udgøre to, fire eller otte sider. Dette var den islamiske standard i vest, og de indiske muslimer overtog denne. Højdepunktet for produktionen af det indiske islamiske papir ligger mellem 1500 og 1700-tallet. Dette papir var relativt tykt, holdbart og derfor meget velegnet til fin kalligrafi og illustrationer. I 1700-tallet kom

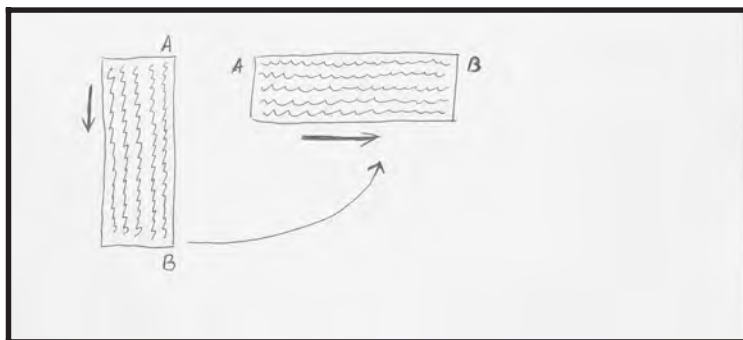
mer det vestlige papir og produktionsmetoder ind i det indiske verden, først og fremmest via englænderne.

Hvis man ønsker tydelige og klare bogstaver på papir, når man skriver med blæk eller tusch, må overfladen være glat og ikke sugende. Hvis papiret er ubehandlet, vil blækket og tuschen trænge uens ned i papiret og skabe uklare bogstaver, som let kan blive ulæselige. Derfor må man glitte og valse en vegetabilisk substans ind i papirets overflade. Denne substans kan være farvet og især gul var meget populær. En sådan glittet overflade er velegnet til tekster, dekorationer og illustrationer.

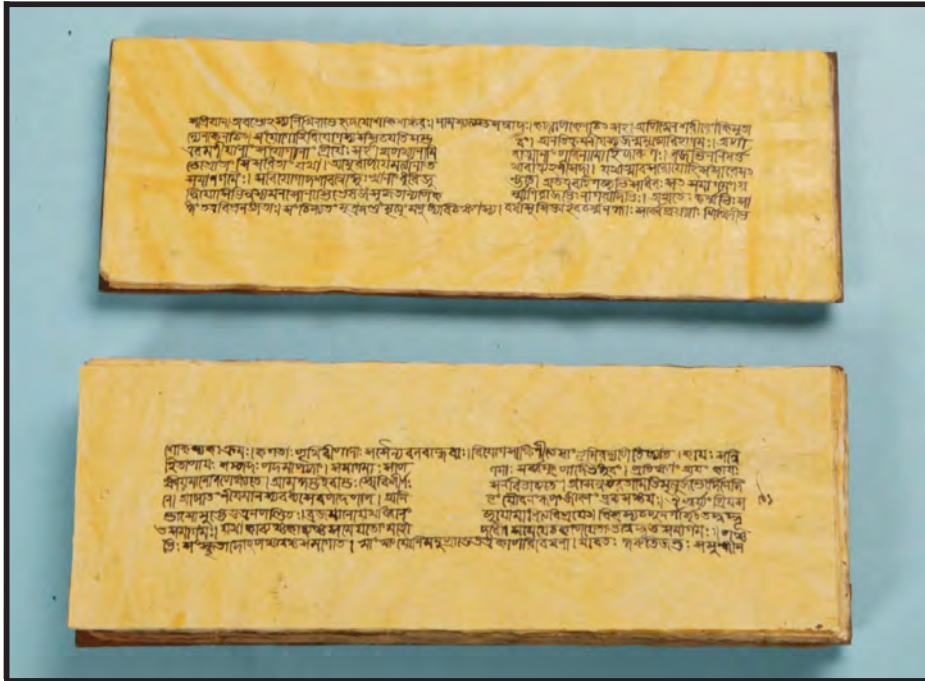
Papiret blev hurtigt almindeligt i det nordlige Indien fra 1200-tallet og i det vestlige Indien fra 1300-tallet. I de to områder udkonkurrerede det helt palmeblade som skrivemateriale, mens det i det sydlige Indien blev anvendt side om side med palme- og barkblade.

Bogen

Som tidligere nævnt anvendtes bambusstrimler eller -stokke som skrivemateriale. På dette materiale skrev man fra oven og nedefter i kolonner fra højre mod venstre ligesom i Kina. Men i modsæt-

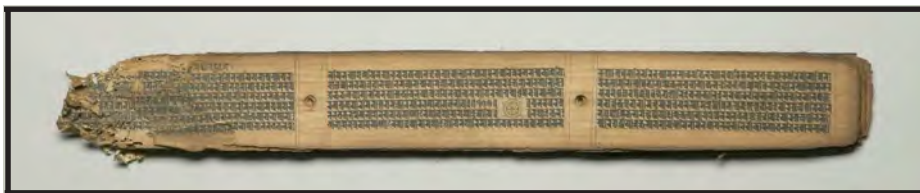
Skematisk fremstilling af udviklingen af skriftretningen på palmeblade.

Papirblade i palmebladsform hvor teksten skrevet uden om et tænkt snorehul. Indiske fabler (Hitopadesa) på sanskrit i Bengali-skriften. Håndskrift fra sen 1700-tallet.

ning til det fleste kinesiske stokke havde man mere end én kolonne på en strimmel eller stok. I den øvre ende af bambusstykkerne borede man et hul, således at en stabel af strimler eller stokke kunne samles i en fortløbende tekst. Dette bogformat blev sandsynligvis ændret i forbindelse med at man tog palmeblade i anvendelse som skrivemateriale. Formentlig fandt man det ligeledes uhen-

sigtsmæssigt, at de tidlige tekstkolonner blev dækket af hånden under skrivningen. Derfor må man have vendt strimlen eller stokken 90°, således at den nedre del førtes op, så den vendte mod højre. Under denne proces kom teksten så til at læses fra venstre mod højre ligesom i Vesten. Denne skrive-retning har holdt sig lige siden.

Spalteopdelt buddhistisk tekst (Astaśāhasrikā-Prañāpāramitā) på palmeblade fra 1100-tallet. Teksten er placeret i sektioner, der giver plads til smalle bånd ved snorehullerne og enderne af palmebladene.

Øvre og nedre dækplader for *Samâdhirâja-mahâyâna sûtra*. Dateret til år 1681. Øverst ses den ydre side og nederst ses den indre side.

Hullet fra samlingen af bambustrimlerne blev bibeholdt, men dog flyttet hen til ca. en tredjedel fra venstre side. Senere fra 900-1000-tallet placeres et hul i centrum på håndskrifter med korte blade, mens der er to huller på skrifter med lange blade. På de lange blade anbringes hvert hul

omtrent en tredjedel fra enderne. Huller kan dog helt udelades.

I nogle tilfælde er snore blevet erstattet af metalspigre, der har et hoved i den ene ende ligesom på et søm. Disse spigre går som regel helt igennem stablen af bladene, men undertiden er spigrene for korte,

hvorved en del af de sidste blade ligger løse. For at holde sammen på alle bladene har man så omviklet dem med et stykke klæde. Under læsningen tages spigeret ud, og det sættes på plads efter endt læsning. Spigeret går også igennem dækpladerne.

Hinduistiske tekster på papir i palmebladsformat har undertiden en tom firkant netop på det sted, hvor et hul kunne tænkes at have været anbragt i et palmebladshåndskrift.

I særlige tilfælde er det manglende hul markeret med en lille cirkelrund plet. Ligesom man har bibeholdt palmebladsformen i papirmaterialet, har man i veneration for gamle tider undertiden også beholdt opsætningen af teksten som på palmebladene.

En tekst i en palmebladsbog eller i en bog i palmebladsform starter i øverste venstre hjørne og skrives mod højre og næste linier startes igen fra venstre lige under linien ovenover. Der efterlades en tom margen hele vejen rundt om teksten. Når første side er skrevet færdigt, vender man bladet om fra undersiden og op efter og fortsætter med at skrive teksten på bagsiden (recto og verso). Teksten på længere blade kan være delt i to til tre spalter afpasset efter snorehullerne og eventuelle dekorationer.

Ofte er spalterne markeret med røde streger. I visse tilfælde skrives teksten uden om snorehullerne uden at være opdelt i spalter. I margen på hvert blad angives siden i teksten, almindeligvis på bagsiden (verso), men man kan også finde sideangivelserne på forsiden (recto). På palmeblade er sidemarkeringen i venstre side et bogstavsystem og på højre side et talsystem. På papirblade blev sædvanligvis kun talsystemet beholdt i højre side, men igen findes der undtagelser.

I det nordlige Indien og Hima-

laya-området ser man bøger af papir i det aflange format med relative korte blade, hvor de enkelte blade er limet sammen i en lang strimmel ligesom bælgen på en harmonika. Teksten i disse leporello lignende album er skrevet fortløbende, først på den ene side for at fortsætte på den anden side. Dette er i modsætning til enkeltblads bøgerne, hvor teksten straks fortsætter fra forsiden om på bagsiden af hvert enkelt blad. Leporelloformen minder om de buddhistiske bøger i Kina, hvor de især benyttes til bøger med recitationsformål.

Dækplader

For at beskytte håndskrifterne lagde man en dækplade foroven og forneden på stablen af bladene. Disse plader havde samme størrelse eller var en lille smule større end bladene med teksten. De fleste dækplader var fremstillet af træ, men både metal

Palme-håndskrift på Oriya fra Orissa i det nordøstlige Indien. Typisk ophæng, hvor det beskyttende stykke skin mangler. Første halvdel af 1800-tallet.

Palmehåndskrift med dele af Luthers katekismus på tamil opbevaret i runde bambusæsker. Fra den tidlige del af 1800-tallet.

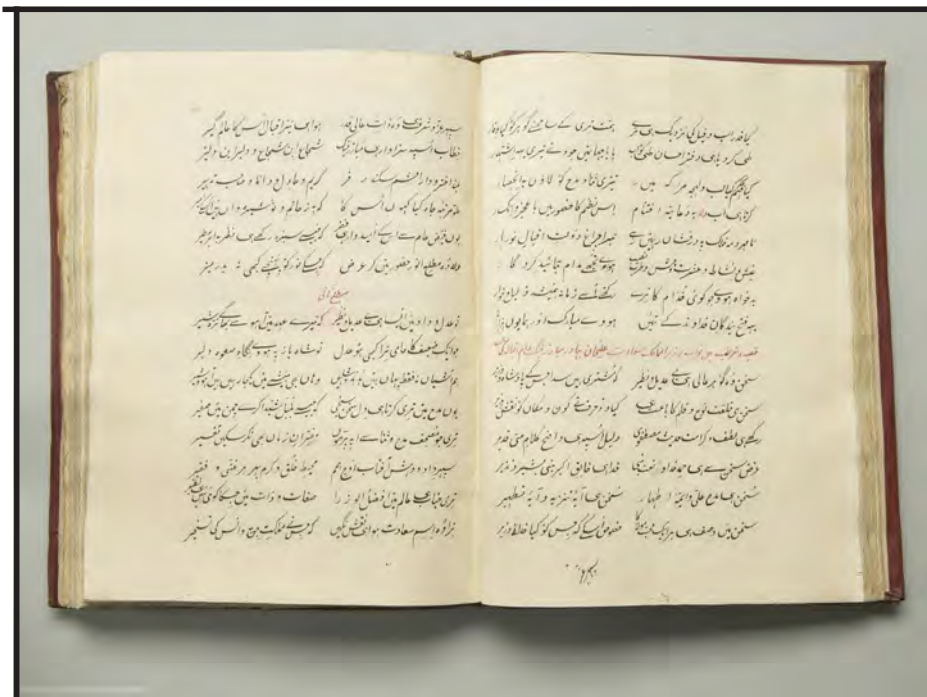
og elfenben kunne ligeledes anvendes. En del af pladerne var udsmykket dels med geometriske mønstre og dels med billeder. På træpladerne var udsmykningen for det meste udført med bemaling, undertiden i lak eller med et afsluttende lag lak som ekstra beskyttelse af træet og udsmykningen.

Udskæringer af dækplader i træ kunne finde sted, men udskæringer i elfenben var mere populære, dels på grund af den finhed og kompleksitet, man kunne opnå, og dels var de udskårne dele mere bestandige end træudskæringerne. Elfenben er dog relativ skrøbelig, og mange dækplader af elfenben er forsvundet. Metalpladerne kunne ornamenteres med dekorative applikationer af f.eks. guder og vogtere. For at

gøre dækplader med metal lettere i vægt havde man en kerne af træ med en tynd skal af metal, hvorpå dekorationerne og illustrationerne blev udført. De kunne være udbanket i metalpladen eller være på loddede metalapplikationer.

Almindeligvis er dækpladerne af træ uden dekorationer, men høvlet og slebet glatte. En del af dem har dog yderligere en profilmærkning langs kanten øverst og nederst på de to plader. Undertiden kan teksterne fra det sydlige Indien være forsynet med ret grove plader, nærmest stokke, uden særlig bearbejdning.

Hvis palmebladshåndskrifterne er forsynet med huller til snore eller spigre, har deres dækplader ligeledes huller, således

Digtsamling på urdu af Samsuddin Waliullah Wali (1600-tallet). Teksten er delt op i to spalter med overskrifter/titler i rødt. Håndskrift på papir fra 1700-tallet.

at de samlende snore let kan vikles om både håndskrift og dæklader. Håndskrifter uden huller har heller ikke huller i dækladerne, og for at holde sammen på blade og dæklader vikler man enten en snor omkring dem eller slår et svøb om dem. Svøbene er klædestykker med eller uden mønstre. For at beskytte mod insektangreb er svøbene farvet med pigmenter, der indeholder arsenik. Udover klædestykkerne kunne håndskrifterne fra 1700-tallet svøbes ind i f.eks. gazelle-, hjorte- eller tigerskind. Men ofte er sådanne ydre beskyttende materialer ikke blevet bevaret til vore dage.

Særlige fine håndskrifter fik desuden en egen æske. I det sydlige Indien kan man undertiden se, at palmeblade, der er

fremstillet af palmyrapalmen, er blevet rullet op i cirkelrunde bundter. Disse bundter kan yderligere lægges i runde æsker fremstillet i bambus eller andet rør materiale.

Den islamiske indiske bog

De muslimske fyrster i Indien valgte som en selvfølge at anvende papir og det islamiske bogformat, da det var en naturlig del af den kulturkreds, de tilhørte. I begyndelsen af deres styre i Indien måtte de importere papir fra Iran, men med etableringen af en god lokal papirproduktion faldt importen af papir drastisk. Den islamiske bog minder meget om den europæiske bog, kodex, men har ofte en ekstra flap på bindets bagside, således at den

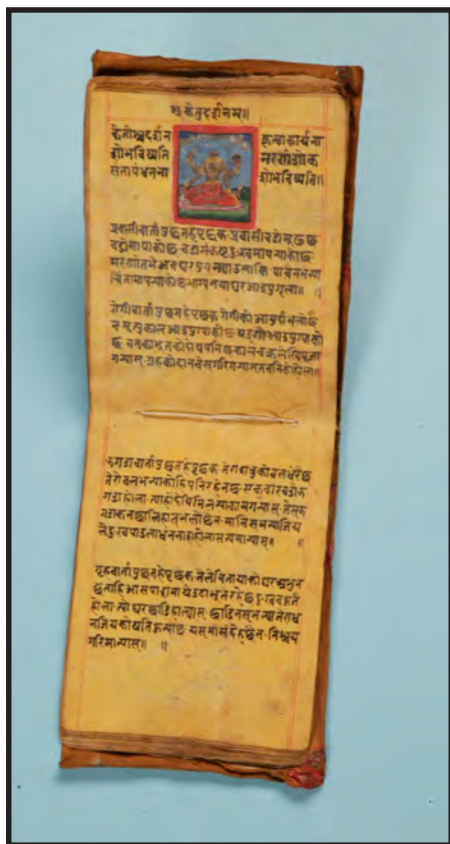
kan bøjes beskyttende om bindes forkant. Da arabiske og persiske tekster skrives fra højre mod venstre i horisontale linier, bøjes bagsidens flap fra højre mod venstre, og den placeres ind under bindets forside. Selve bindet er sædvanligvis dækket af skind, hvorpå der kan præges mønstre. Undertiden er disse mønstre yderligere forgyldte. I den sene del af 1500-tallet kommer de første bogbind med malede billeder, afsluttet med et lag lak. Der er både billeder på bindets ydersider og på permen. Selve siderne i den islamiske bog er skrevet med store margin, således at der er plads til eventuelle rettelser af teksten og til kommentarer. Man må huske på, at ved nedskrivningen af et håndskrift kan der opstå skrivefejl eller udeladelser, som man så kan indføje senere i randen af teksten på rette sted.

Mange af de indiske islamiske bøger er skrevet på arabisk, fordi arabisk var kultursproget i den islamiske verden og havde høj status hos de muslimske regenter i Indien. Dog er en del bøger skrevet på persisk, da der foregik en stærk kulturel udveksling mellem det persiske område og Indien. Indenfor bogkulturen hentede den islamiske bog i Indien mange træk fra Persien, og især fik illustrationstraditionen stor indflydelse på miniaturemalerier i indiske bøger. Urdu, der indeholder mange arabiske og persiske ord, erstattede i 1600-tallet efterhånden persisk som administrationsprog. Det skrives med arabisk alfabet fra højre mod venstre, men ofte med bogstaverne i en større størrelse end arabisk og persisk. Digtsamlinger på urdu er som regel skrevet i to spalter ligesom det ses i mange persiske bøger.

Overgang til kodex

I Kashmir området begyndte man i 1400-tallet at udvikle en bogindbinding, der imiterede den islamiske kodex format. Birkebark foldedes i sektioner, der blev syet sammen og bundet ind i læderbind. I 1600-tallet ser man på det indiske område et slags blandingsformat, hvor aflange papirblade i pothi-formatet bliver foldet en gang og lagt oven på hinanden, for derefter at blive hæftet sammen i en blok. De enkelte sider fremstår i horisontalt format

Værk om drommetydning fra Nepal. Skrevet både på Sanskrit og Nepali i Nevari-skriften, der er almindelig udbredt i Nepal. Tidlig del af 1800-tallet.

Horoskop på Sanskrit fra 1880erne. Islamisk type af indbinding med flap, men teksten er skrevet fra venstre mod højre modsat de islamiske.

med teksten skrevet fra oven og nedefter. Et bind af pap, dækket med klæde eller læder bliver syet sammen med bladene med en temmelig tyk snor igennem to huller i selve folden, således at snoren er synlig i midten af bogen. For at beskytte bladene mod slid er der dels anbragt ekstra stykker papir i folderne og dels lagt flere forsatsblade foran og bag i bogen. Teksten får ofte en afgrænsning med en eller to linier på begge sider. Sædvanligvis hæftes siderne i bogen, så teksten er skrevet i ret vinkel i forhold til midten af bogen, men fra det sene 1700-tal bliver en del bøger hæftet parallelt til teksten, således at midten af bogen ligger i centrum af teksten - dvs. at teksten er skrevet fra øvre del af et opslag (f.eks. side 1) ned til bunden af opslaget (side 2). Nogle af disse hæftede bøger får på bindet en flap ligesom på den islamiske bog. Denne flap kaldes en tunge (*jibva*) og er ofte forsynet med en lang læderstrop eller snor som er beregnet til at vikle om bogen for at sikre den. Indbindingen består, ligesom tidligere, af pap beklædt

med klæde eller læder som et dække. Klædestykkerne er ofte udsmykket med mønstre, mens læderafslutningerne er med enkle prægede mønstre, dog ofte bare med linier, der følger bogens konturer.

Variation i formater

Da anvendelsen af papir blev en mulighed for bogproduktionen i Indien, efterlignede man først palmebladsformen (*pothi*) med de lange, relativt smalle blade. Papiret bød dog på andre muligheder for formater, som bl.a. de islamiske bøger viste. Dette medførte, at højden på de enkelte blade kunne forøges, men indtrykket af det aflange format, blev bibeholdt. Dog kan man se en del bøger, hvor papiret stadigvæk er i det aflange format, men teksten er placeret langs den korte side som tidligere nævnt. Teksterne på papir er ofte fra 1700-tallet indrammet med enkle linier eller med stiliserede ornamentter såsom blomsterranker.

Ikke alle indiske bøger blev ind-

Hinduistisk horoskop på sanskrit. Horoskopet er skrevet på løse papirark med fine dekorerede borter. På det viste ark er tekst og illustration blevet indrammet hver for sig. Håndskrift fra 1800-tallet.

bundet eller lagt mellem to dækplader. De enkelte ark blev lagt oven på hinanden i en stabel og holdt sammen med et svøb eller en æske. Fra 1800-tallet er der eksempler på indbindinger af aflange papirblade langs med den lange side, således at bogen læses fra oven med ryggen væk fra læseren og åbningen ned mod læseren.

Andre ikke-islamiske bøger indbindes også i kodex-formatet, hvor man dog læser teksten fra venstre mod højre. Som regel er teksten sat i en spalte. Afslutningen eller begyndelsen af en tekst kan være markeret af røde streger eller bogstaver.

Supadma af Padmanabhadatta fra 1300-tallet. Populær fremstilling af sanskrit grammatik skrevet med bengalsk alfabet. Dette håndskrift er nedskrevet sen 1700-tal.

Dekorationer - illustrationer

Både buddhister og jainister lagde stor vægt på skriften i deres bøger. Derfor udviklede de kalligrafien til meget smukke og elegante former. Fra 1000-tallet begyndte de desuden at tilføje malede illustrationer. De tidligste håndskrifter havde kun enkelte billeder af hellige figurer, der ikke egentlig kunne forbindes med indholdet af teksten, men optrådte som beskyttende ikoner og/eller som ønske om at forbedre giverens karma. Senere kan man finde illustrationer, der refererer til tekstens indhold, men de er ganske få. Det er mere almindeligt, at de dekorerede dækplader fyldes med billeder, der kan forbindes med indholdet af teksten. Hinduistiske håndskrifter med illustrationer op til 1400-tallet er meget sjældne, men med indflydelsen fra det muslimske styre i nord og især fra Mughal-styret fra det tidlige 1500-tal fik de en rig og meget udviklet illustrationstradition.

Ikonbillederne på palmebladene placeres gerne i midten af bladene, men de findes også til højre og venstre fra midten.

Når billederne er anbragt i bladenes ender, omkranses de som regel af tekst. I palmeblade med illustrationer er teksten delt op i spalter, og ornamenterede bånd lægges

ned over bladets bredde ved snorehullerne. Hvis der er to snorehuller indsættes billedet i centrum af bladet, mens i palmeblade med et centralt snorehul lægges et billede på hver halvdel af bladet. Da det er noget teknisk vanskeligt at male på palmeblade, er der ikke mange eksempler på dette, men især i den sydlige del af Indien indridsede man illustrationerne, der ligesom teksten blev indgnedet med tusch eller sødliggende stoffer. Dette kan kombineres med påmalede farver på enkelte dele for at give et bedre indtryk. Disse billeder illustrerer tekstens indhold og kan fylde en hel side eller en del af den.

Da papiret kom i anvendelse, kunne der illustreres mere og bedre. I jainistiske håndskrifter ser man gerne illustrationerne placeret i den ene ende af papirarkene, skiftevis til venstre og højre. Billederne fylder gerne arket fra top til bund. Man markerer også tydeligt et centralt imagnært snorehul i centrum med rødt. Ofte er lignende røde pletter anbragt yderst i hver ende af teksten ved siden af tekstens indramningslinier.

Indenfor den islamiske tradition fik man først en persisk inspiration, hvor illustrationer lægges ind i teksten. Dog fylder de ofte så meget på en side, at der kun er

Typisk eksempel på anbringelsen af illustrationer på palmeblade i 1000-1200-tallets Indien. Læg mærke til, at opdelingsbåndet for tekstspalterne med snorehuller også er blevet dekoreret. Astasahasrikā-Prañāpāramitā fra 1100-tallet.

Hellig jainistisk håndskrift på papir fra 1400- eller 1500-tallet.

plads til en lille del af teksten. Billederne er i miniatuirstil, dvs. at de er små malerier med mange detaljer og i mange farver. Billederne er som regel koncentreret om en scene i fortællingen og er holdt i relativ realistiske former. Dog er vigtige personer fremhævet ved at give dem en større skikkelse end omgivende personer. De har ikke noget egentlig centralperspektiv, men opnår dybde ved at placere personer og genstande ovenpå hinanden. Fra det tidlige 1500-tal sker der ved Mughalhoffet en rivende udvikling hen mod meget fine og elegante miniature-

malerier. Billederne behøvede end ikke at være dele af et håndskrift, men kunne samles som et egentlig billedalbum eller som et album med kalligrafi og billeder. Blandt disse album findes de såkaldte fyrstealbummer, hvor portrætter af Mughal fyrster, deres familiemedlemmer og vigtige personer er afbilledet. Da man nu lagde vægt på billederne, omgav man dem som regel med ornamenterede rammer af især stiliserede blomster. Samtidig blev miniaturerne ofte indsat på fint plantede-korerede sider, som ekstra indramning.

Miniaturealbum med fyrsteportrætter fra Mughal-styret i Nordindien (1526-1858). Dette er fra den tidlige del af 1700-tallet. Hvert folieblad har et portræt omgivet af blomsterranker.

Med direkte inspiration fra Mughal styrets miniaturer skabte hinduisterne deres egen farverige billedtradition. De foretrak at lade illustrationen fylde hele siden og have teksten på bagsiden. I modsætning til de islamiske miniaturer kan de hinduistiske billeder indeholde flere scener i samme billede. Alle scenerne var en del af den fortløbende fortælling, og de enkelte scener er som regel adskilt fra hinanden af klippestykker, træer eller panellignende opdelinger. Undertiden blev teksterne reduceret til udvalgte vers i sanskrit eller resuméer på Hindi fra midten af 1800-tallet, således at værkerne kom til at fremstå som billedbøger. Mange af illustrationerne er indrammet af linier og kantet af bånd, der er fyldt med planteranker i mere eller mindre stiliserede

former. Sådanne kantbånd kunne også lægges omkring tekstdelene af værkerne.

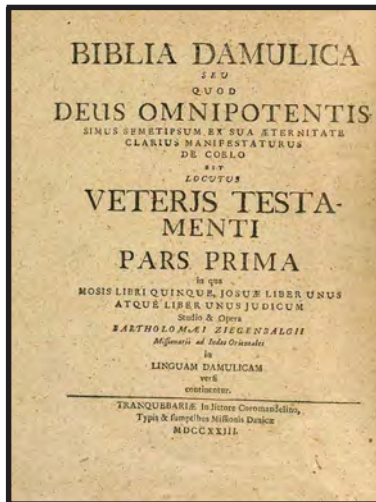
Den trykte bog

I den indiske tradition anvendte man ikke metoden med at trykke tekster fra træblokke. Den teknik er kun kendt fra Tibet og Kina. Dog anvendtes trykblokke i forbindelse med overførelsen af mønstre på tekstiler. Det var europæerne, der indførte teknikken med mekanisk reproduktion af tekster og billeder. Trykningen foregik med løse metaltypen. Først kom portugiserne i Goa med latinske og portugisiske kristelige bøger fra 1556. Som det første indiske sprog, der blev sat med løse typer, var tamil - ligeledes i Goa. Senere forsøgte englænderne sig i Bombay fra 1674, men de holdt hur-

tigt op, da det ikke lykkedes at udvikle indiske typer. Derimod havde danskerne i Trankebar mere held med sig i 1712 og senere i Serampore nær Calcutta. De skabte løse typer af flere indiske sprog og trykte bl.a. en del bibler på tamil. I Calcutta opstod efterhånden flere trykkerier i 1700-tallet, og i 1800-tallet havde de mange større byer i Indien trykkerier.

Med introduktionen af den litografiske teknik i 1820erne kunne trykkerierne udgive bøger relativt billigt inklusiv illustrationer, endog også med farver. Mange litografisk trykte bøger med farveillustratio-

ner af indiske bygningsværker og scenerier var beregnet for det europæiske marked. Dog opstod der en produktion med farveillustrationer fra 1880erne for et indisk publikum, centret om kunstnerne fra Calcutta. I dag trykker man bøger med og uden illustrationer på moderne maskiner. På grund af det høje prisniveau på kvalitetspapir og den lave gennemsnitlige indkomst i Indien er de fleste indiske bøger trykt på billigt syreholdigt papir. Ligeledes falder bindet på de maskinindbundne bøger let fra bogblokken. Men der kan dog produceres bøger af høj kvalitet i Indien - man skal bare betale for det.

Titelblad på latin og Tamil af Biblia Damulica. Vereris Testamenti Pars Prima. Trankebar. Det danske missionstrykkeri 1723.